

БАГАЦЬКА Катерина,

д. е. н., доцент, професор кафедри економіки та фінансів підприємства

Державного торговельно-економічного університету

вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

ORCID: 0000-0003-2184-2971

k.bagatska@knu.edu.ua

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФРАСТРУКТУРНИХ ПРОЄКТІВ У ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ

Питання фінансового забезпечення відновлення критичної інфраструктури мають надзвичайну актуальність в період воєнного стану, що характеризується обмеженими ресурсами і можливостями та підвищеними ризиками, і мають комплексно вирішуватися на державному і на місцевому рівнях. Структурний перерозподіл у системі доходів і видатків місцевих бюджетів, що відбувається протягом дії воєнного стану, зумовлює необхідність пошуку ефективних способів залучення позабюджетних інструментів фінансового забезпечення інфраструктури в громадах. Метою статті є оцінка фінансових спроможностей та можливостей до відновлення інфраструктури територіальних громад та огляд перспективних фінансових механізмів. Представлене дослідження базується на гіпотезі про необхідність розвитку комбінованих форм фінансового забезпечення на рівні територіальних громад з акцентом на активізації залучення міжнародних донорів. Методами дослідження є системний і порівняльний аналіз та синтез, абстрактно-логічний метод, логічне узагальнення. Дослідження виконане за матеріалами урядових джерел щодо державного та місцевих бюджетів і на основі наукових праць українських вчених. Викладено думки науковців щодо сутності фінансового забезпечення, систематизовано його форми, методи та інструменти прямої дії фінансового забезпечення

BAGATSKA Kateryna,

Doctor of Sciences (Economics), Associate Professor, Professor at the Department

of Business Economics and Finance

State University of Trade and Economics

19, Kyoto St., Kyiv, 02156, Ukraine

ORCID: 0000-0003-2184-2971

k.bagatska@knu.edu.ua

FINANCING OF INFRASTRUCTURE PROJECTS IN TERRITORIAL COMMUNITIES

The issues of financial support for the restoration of critical infrastructure are of utmost relevance during martial law, characterized by limited resources and capabilities and increased risks, and must be addressed comprehensively at the state and local levels. The structural redistribution of local budget revenues and expenditures that occurs during martial law necessitates the search for effective ways to attract off-budget instruments for financial support of infrastructure in communities. The aim of the article is to assess the financial capacities and opportunities for restoring the infrastructure of territorial communities and to review promising financial mechanisms. The research is based on the hypothesis that it is necessary to develop combined forms of financial support at the level of territorial communities with an emphasis on intensifying the involvement of international donors. The research methods were used, such as systematic and comparative analysis and synthesis, abstract and logical method, and logical generalization. The research is based on materials from government sources on the state and local budgets and on the basis of scientific works by Ukrainian scholars. The article has presented the opinions of scientists on the financial support essence and systematized its forms, methods and tools for direct financial support of infrastructure projects in

інфраструктурних проєктів в громадах, розкрито можливості й перспективи їх застосування в умовах воєнного стану. Обґрунтовано доцільність вибору комбінованих форм фінансового забезпечення як таких, що забезпечують баланс інтересів учасників. На основі аналізу стану бюджетного фінансування інфраструктурних проєктів на державному і місцевому рівнях встановлено наявність фінансової спроможності у місцевих бюджетів та збереження тенденції довгострокових проєктів міжнародними донорами на загальнодержавному рівні. Основним методом фінансового забезпечення проєктів на державному рівні є кредитні програми від міжнародних фінансових інституцій та урядів зарубіжних країн. Запропоновано розвиток перспективних форм фінансового забезпечення відновлення інфраструктурних проєктів у формі поєднання кредитних та грантових програм від Північної екологічної фінансової корпорації (НЕФКО).

Ключові слова: фінансове забезпечення, фінансування, капітальні інвестиції, інфраструктурні проєкти, територіальні громади, комунальний сектор.

JEL Classification: E69, H54, R51.

Вступ

Проблема забезпечення належного стану та функціонування комунальної інфраструктури залишається одним з першочергових завдань в управлінні територіальними громадами, вирішення якого потребує залучення значних обсягів капіталу. Повномасштабне вторгнення росії в Україну, що спричинило істотне пошкодження цієї інфраструктури, посилило актуальність питання належного фінансового забезпечення її відновлення в тих громадах, що знаходяться ближче до лінії фронту, та інтенсивного її використання в регіонах, що прийняли та продовжують приймати внутрішньо переміщених осіб і забезпечують релокацію підприємств.

На актуальній потребі в оновленні інфраструктури та ефективності її фінансового забезпечення науковці наголошували ще в довоєнний період. Так, Кириленко та Максимчук (2021, с. 6) зауважують на складній ситуації у країні щодо оновлення основних засобів. Автори підкреслюють, що ця проблема потребує здійснення бюджетних видатків, розрахованих на тривалу перспективу, переходу до інвестиційно орієнтованого бюджетування, необхідності забезпечення державою сприятливого інвестиційного клімату та підвищення ефективності використання коштів місцевих бюджетів. Малиняк із співавторами (2021, с. 578–579) звертають увагу на взаємозалежність підтримки належного рівня інфраструктури та якості надання публічних послуг, що реалізуються через ефективне спрямування публічних видатків. До того ж вони узагальнюють погляд

communities; revealed the possibilities and prospects for their application under martial law. The expediency of choosing combined forms of financial support as those that balance the interests of the participants has been substantiated. Based on the state analysis of budgetary financing of infrastructure projects at the state and local levels, the availability of financial capacity in local budgets and the continuing trend of long-term projects by international donors at the national level were established. The main method of financial support for projects at the state level is loan programs from international financial institutions and foreign governments. The author has proposed the development of promising forms of financial support for the restoration of infrastructure projects in the form of loan and grants programs combination from the Nordic Environment Finance Corporation (NEFCO).

Keywords: financial provision, financing, capital investments, infrastructure projects, territorial communities, utility sector.

закордонних науковців щодо наслідків війни для економіки та бюджетної системи, серед яких варто виокремити тези про доцільність активізації роботи урядових структур у напрямі залучення зовнішнього капіталу для фінансування економіки під час військових дій (Малиняк та ін., 2021, с. 575).

Нагальність потреби оновлення інфраструктури у країні ще в довоєнний період обґрунтована в одній з праць (*Bagatska & Matusova, 2021*), де проаналізовано динаміку зносу основних засобів (62% на кінець 2020 р.) і встановлено суттєве зростання рівня їхнього зносу: до 83.5 у 2014 р. – на початку часткового вторгнення на територію України. Хоча надалі загальний рівень зносу скоротився, проте зношеність у 60% з погляду інфраструктурної безпеки була доволі загрозливою, на що звертали увагу науковці Кудря (2017), Репіч (2021), Михайленко (2019) і Жадан (2020).

Проблемні питання фінансового забезпечення відновлення критичної інфраструктури в період воєнного стану підіймаються на загальнодержавному і місцевих рівнях урядовими і неурядовими структурами та науковцями. Так, Кудряшов (2022, с. 50–51) розглядає питання залучення приватного капіталу під гарантії держави, наголошує на важливості використання коштів іноземних країн, міжнародних фінансових організацій для фінансування відновлення інфраструктурних об'єктів та обґрунтовує доцільність застосування боргових інструментів фінансування, зокрема військових облігацій. Бистряков та ін. (2023) підкреслюють необхідність посилення ролі держави у фінансовому забезпеченні закладів критичної інфраструктури та зауважують на обмеженості фінансової спроможності державного фінансування сталого функціонування цих об'єктів.

Структурний перерозподіл у системі доходів і видатків місцевих бюджетів, що відбувається протягом дії воєнного стану, зумовлює необхідність пошуку ефективних способів залучення позабюджетних інструментів фінансового забезпечення інфраструктури у громадах.

Метою статті є оцінка фінансових спроможностей і можливостей до відновлення інфраструктури територіальних громад та огляд перспективних фінансових механізмів. Завданнями для досягнення мети статті є уточнення класифікації фінансового забезпечення територіальних громад, оцінка стану фінансового забезпечення інфраструктурних проєктів на рівні державного бюджету та розкриття перспективних форм фінансового забезпечення. Представлене дослідження базується на гіпотезі про необхідність розвитку комбінованих форм фінансового забезпечення на рівні територіальних громад з акцентом на активізацію залучення міжнародних донорів.

Методологією дослідження є системний і порівняльний аналіз та синтез, абстрактно-логічний метод, логічне узагальнення. Дослідження виконане за матеріалами офіційних даних Міністерства фінансів України щодо державного та місцевих бюджетів, а також на основі наукових праць українських учених.

Перший розділ основної частини статті присвячено теоретичному дослідженню фінансового забезпечення та систематизації його видів. У другому розділі проведено оцінку спроможностей місцевих бюджетів до фінансування інфраструктури та проаналізовано основні програми міжнародних донорів на загальнодержавному рівні. У третьому розділі розкрито провідні програми фінансування інфраструктурних проєктів. У висновках обґрунтовано пропозиції щодо застосування перспективних механізмів фінансового забезпечення інфраструктурних проєктів у територіальних громадах.

1. Класифікація фінансового забезпечення інфраструктурних проєктів

Поняття "фінансове забезпечення" в українській науковій літературі представлено як одна з підсистем фінансового (фінансово-кредитного) механізму на макро- та мікрорівнях.

Зокрема Кірейцев (2002) вважає, що "фінансове забезпечення полягає у виділенні певної суми фінансових ресурсів на розв'язання окремих завдань фінансової політики господарюючого суб'єкта. При цьому розрізняють забезпечувальну і регулятивну його дію. Забезпечувальна дія проявляється у встановленні джерел фінансування, тобто покритті повсякденних потреб і характеризує пасивний вплив фінансового забезпечення. Регулятивна дія здійснює вплив через виділення достатніх коштів та через конкретну форму фінансового забезпечення і характеризує його активний вплив". Погоджуємося з виокремленням двох напрямів реалізації фінансового забезпечення, які можна назвати прямим (забезпечувальним) і непрямим (регулятивним).

Науковець Опарін (2005, с. 13) під фінансовим забезпеченням розуміє "підсистему (метод фінансового впливу) фінансового механізму підприємства, складовими якого є такі форми, як самофінансування, кредитування, зовнішнє фінансування (інвестування, бюджетні асигнування тощо). Різні форми фінансового забезпечення використовуються на практиці одночасно через установа оптимального для такого етапу розвитку суспільства співвідношення між ними". Автор акцентує на формах прояву, що, на нашу думку, також деталізує сутнісну характеристику фінансового забезпечення.

Альтернативним підходом до визначення фінансового забезпечення є визначення Василика (2000), який під ним розумів сукупність заходів, що визначена законодавством і спрямована на створення фінансової бази для досягнення певних цілей. Автор зосереджується на цільовій функції фінансового забезпечення, з чим також варто погодитись, адже таке трактування не суперечить попереднім підходам.

Додавання слова "механізм" до поняття "фінансове забезпечення" може посилити сутнісну характеристику та зробити акцент на

потребі у глибокому трактуванні його форм, тобто розкритті внутрішніх складових поняття та поясненні, як це працює. Важливою сутнісною ознакою "механізмів" у фінансах є його розподіл на директивний і регулюючий, проведений у праці (Кірейцев та ін., 2001).

Директивний механізм – це реалізація фінансових відносин за участю держави безпосередньо або одна зі сторін відносин є агентом держави. Інструментами прояву директивного механізму є податки, державний кредит, бюджетне фінансування тощо. Особливостями реалізації цих інструментів є наявність чітких директив щодо їх реалізації у вигляді нормативно-правових актів. Директивному механізму протиставляється регулюючий, який розробляється для тієї сфери фінансових відносин, де держава представлена опосередковано (фінансові відносини у приватному секторі), або не представлена взагалі (тіньова економіка, фінансові потоки якої рухаються за керованими схемами). Зазначимо, що механізм фінансування комерційних комунальних підприємств можна вважати комбінацією директивного та регулюючого, оскільки органи місцевого самоврядування представляють як інтереси держави, так і власні інтереси громади, до того ж безпосередньо комунальні підприємства мають набагато більшу фінансову автономію та меншу підзвітність, щоб повністю підпадати під дію директивного фінансового механізму. Тож, розкриваючи механізм фінансового забезпечення інфраструктурних проєктів у територіальних громадах, акцентуємо на формі його реалізації, методах та інструментах.

Фінансове забезпечення проєктів у територіальних громадах розглядається як сукупність заходів щодо формування матеріальних і фінансових ресурсів, зокрема капіталу задля виконання стратегічних цілей, встановлених органами місцевого самоврядування, та відповідних тактичних цілей. Загалом фінансове забезпечення проєктів здійснюється завдяки таким методам, як фінансування (у тому числі проєктне й самофінансування), кредитування, емісія, інвестування та має пряму й непряму (регулюючу) дію (*рисунок*).

Міжнародна фінансова допомога у вигляді грантів за своєю економічною природою теж є фінансуванням, оскільки надається на безповоротній основі; є цільовою, бо фінансуванню підлягають затверджені проєкти, плани, програми. Емісія боргових інструментів за економічною сутністю відповідає кредитуванню.

Інструментами непрямої дії фінансового забезпечення є податкові ставки, кредитні ставки, валютний курс тощо. Грантове фінансування інфраструктурних проєктів може бути отримане опосередковано через гранти місцевим бюджетам у вигляді міжнародної технічної допомоги. Серед наведених форм фінансування перспективними є комбіновані форми, оскільки вони забезпечують гнучкість і варіацію методів, інструментів та учасників процесу фінансового забезпечення.

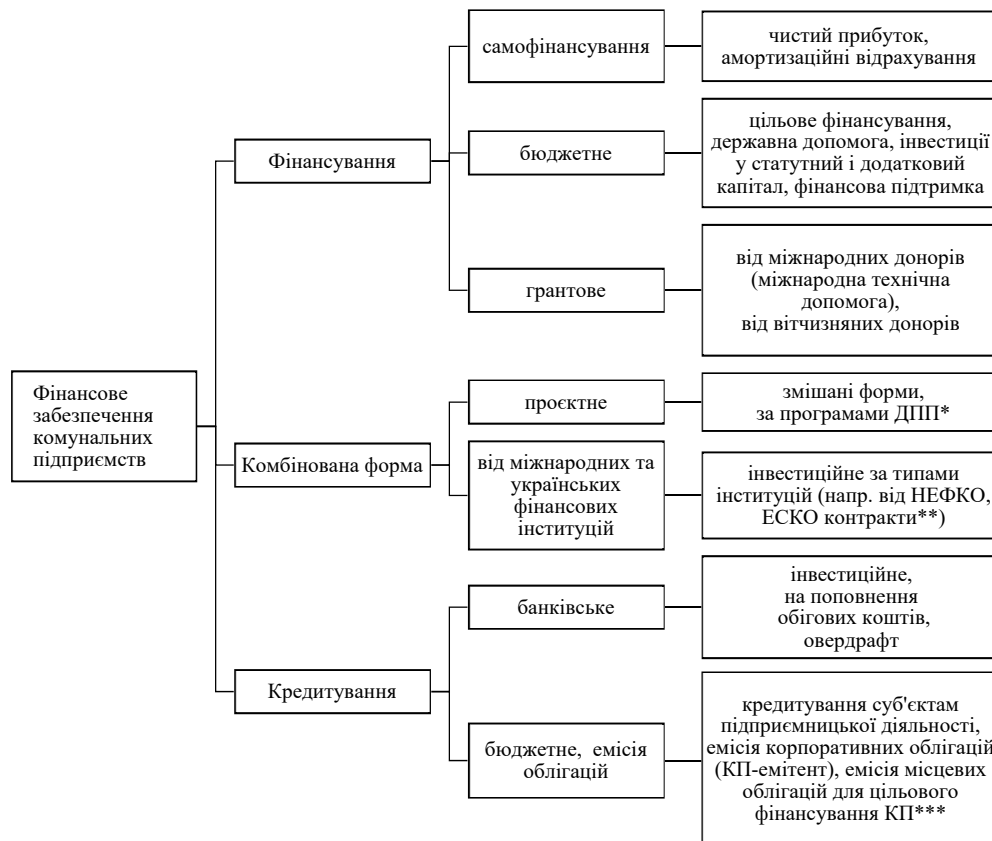

Рисунок. Форми, методи та інструменти прямої дії фінансового забезпечення інфраструктурних проєктів у громадах

*ДПП – державно-приватне партнерство.

**ЕСКО – енергосервісні контракти.

*** – комунальне підприємство.

Джерело: складено автором.

Так, проєктне фінансування є методом, що використовується для фінансування масштабних інфраструктурних проєктів зазвичай за участю різноманітних надавачів коштів і декількох джерел фінансування в різних формах, зокрема й у кредитних, погашення яких відбувається вже коштами, отриманими від реалізації проєкту. Для управління фінансуванням проєкту часто створюється окрема юридична особа, що розподіляє ресурси та контролює рух усіх грошових потоків. На відміну від звичайного кредитування забезпеченням для кредиторів виступають грошові потоки від самого проєкту, що називається терміном "обмежене право регресу".

Така форма недостатньо поширена в Україні, проте фінансування проєктів у сфері ремонту доріг та шляхово-транспортних споруд можна віднести до проєктного фінансування. Фінансування за програмами Державно-приватного партнерства (ДПП) передбачає внесення приватним партнером інвестицій в об'єкт ДПП, яким є об'єкти, зазначені в п. 1 ст. 4 Закону України "Про державно-приватне партнерство" (2023), зокрема збір,

очищення та розподілення води, поводження з відходами, будівництво та капітальний ремонт будинків тощо. ДПП реалізується у формах концесійного договору, договору про управління майном, договору про спільну діяльність та інших договорів. Фінансування ДПП може бути комбінованим з кредитуванням і передбачає поєднання бюджетного фінансування з приватним у різних варіантах. Одним з варіантів є домінування бюджетного фінансування, коли місцева влада залучає дешевий позиковий капітал та інвестує його у проєкт. Іншим варіантом є домінування приватного фінансування, коли компанія-інвестор залучає власні або кредитні ресурси для інвестицій у проєкт. Як слушно підкреслює Дорошенко (2013, с. 61), переважання приватного фінансування у проєкті ДПП несе для мешканців громади ризику суттєвого підвищення комунальних тарифів та/або погіршення якості наданих послуг, оскільки ціна залучення приватного інвестиційного капіталу є вищою за державний; до того ж інвестиції мають окупатися, тому в комунальний тариф об'єкта ДПП має бути включено прибуток. Тож домінування приватного капіталу в ДПП в Україні є малоефективним.

Водночас українські науковці Парубець та ін. (2017) зауважують на необхідності застосування різноманітних ресурсів, акцентуючи на ДПП і муніципальному партнерстві для досягнення балансу інтересів комунального та приватного сектору в цій сфері. При цьому співпраця в рамках ДПП на місцевому рівні вигідніша для місцевої влади, яка в ході реалізації та після завершення партнерства отримує оновлений об'єкт комунальної власності разом з налагодженою системою його експлуатації. Для приватного ж сектору стимулом для участі в ДПП на місцевому рівні може бути корпоратизація місцевих комунальних підприємств зі змішаною власністю громади й приватного бізнесу. Прикладом можуть слугувати товариства Києва, де міська рада має контрольний пакет у 6 акціонерних товариствах та трьох ТОВ, та акціонером з часткою менше ніж 50% у 18 акціонерних та товариствах з обмеженою відповідальністю.

Кредитування загалом не є достатньо поширеним методом фінансового забезпечення, проте українськими банками запропоновано спеціалізовані кредитні програми для підприємств комунального сектору, крім того, фінансово спроможні міста можуть надавати кредити суб'єктам господарювання, зокрема комунальним підприємствам. Аналіз практики фінансових відносин між місцевими радами та комунальними підприємствами показує домінування механізмів фінансування над механізмами кредитування. Винятком можуть стати тарифні підприємства критичної інфраструктури, наприклад водоканали, теплопостачальні та підприємства електротранспорту, що реалізують інвестиційні проєкти за міжнародними кредитними програмами.

Емісія облігацій місцевої позики не є доступною формою для всіх місцевих рад, оскільки ця форма кредитування дозволяється лише АРК та містам (Рішення НКЦПФР № 391, 2018), проте й серед міських рад випуск облігацій останніми роками не набув поширення. Так, з 2003 по

2020 рр. лише 19 міських рад емітували облигації (Бахур, 2021). У період 2019–2022 рр., за даними НКЦПФР (2024), лише Львівська, Харківська, Київська та Івано-Франківська міські ради випускали облигації місцевої позики через процедуру відкритої пропозиції. Комунальні підприємства взагалі не використовували емісію облигацій як джерело фінансового забезпечення.

Обмежене використання емісії облигацій може бути пов'язане не лише з обмеженістю кола емітентів і відсутністю фінансової спроможності міст погашати ці боргові інструменти, а й з браком досвідчених фахівців і кваліфікованих консультацій. Проте прийняття Закону України "Про ринки капіталу та організовані товарні ринки" (2020) розширило перелік видів облигацій, емісія яких може бути цікавою територіальним громадам: цільові облигації, зелені облигації, інфраструктурні облигації тощо.

Комунальне підприємство, якщо воно є комерційним, попри свій унітарний статус, може випускати корпоративні облигації. Можливість здійснення емісії визначається повною сплатою внесків до статутного капіталу. Граничною сумою емісії відсоткових та/або дисконтних корпоративних облигацій є трикратний розмір власного капіталу або розмір забезпечення, що надається підприємству з цією метою третіми особами. Рішення про емісію облигацій комунального підприємства має приймати відповідний орган місцевої влади. Залучені від емісії грошові кошти мають бути використані на цілі, вказані в проспекті емісії або рішенні про емісію.

Зелені облигації, які емітуються задля фінансування екологічних проєктів, можуть стати вагомим доповненням до інструментів фінансування енергомодернізації у громадах. Одним з прикладів доцільності використання такого інструмента в комунальній сфері є будівництво сміттєпереробних заводів з використанням екологічних технологій. Такі проєкти забезпечать дотримання п. 10 ст. 18 Закону України "Про ринки капіталу...": "Рішення про емісію облигацій або проспект облигацій може передбачати, що джерелами погашення зелених облигацій та виплати доходів за ними є надходження від зданого в експлуатацію об'єкта, фінансування або реалізацію якого здійснено за рахунок коштів, залучених від розміщення зелених облигацій, а також інші надходження, передбачені рішенням про емісію облигацій або проспектом облигацій" (Закон України "Про ринки капіталу та організовані товарні ринки", 2020).

Капіталізація комунальних підприємств за участю емісії облигацій може відбуватися опосередковано через випуск місцевою радою облигацій муніципальної позики для фінансування відновлення, будівництва чи капітального ремонту об'єктів сфери життєзабезпечення, що перебувають на балансі комунальних підприємств: водоканали, теплопостачання, шляхопроводи, транспорт тощо. Прикладом успішного використання цього механізму є досвід Індії, описаний у праці (Козак, Москвін, 2017, с. 37–39), причому облигації емітувалися муніципальними корпораціями, проте не мали статусу корпоративних і доходи від них були

виведені з-під оподаткування у 2000 р. Але автори підкреслюють, що досвід Індії у фінансуванні муніципальними облигаціями комунальної інфраструктури свідчить про те, що цей інструмент може бути застосований лише великими й середніми містами, а у малих міст немає на це інституційної спроможності.

Отже, для комунального сектору фінансування капітальних інвестицій за рахунок емісії муніципальних облигацій, в яких емітент – місцеві органи влади, є доволі вигідним механізмом, оскільки підприємства капіталізують свою вартість та оновлюють матеріальну базу, а витрати й ризики здебільшого несе місцевий бюджет. Для місцевої влади емісія облигацій підпорядкованими підприємствами є безпечнішим з погляду ризику інструментом, оскільки місцевий бюджет виступає лише гарантом в цьому процесі та не несе прямих витрат.

Парубець та ін. (2016, с. 304) наполягають на розвитку системи комунального кредитування через створення мережі комунальних банків, які б здійснювали розміщення муніципальних цінних паперів та надавали підтримку в їх реалізації. Ідея створення комунальних банків в Україні активно дискутувалась років 10–15 тому і призупинилась після реформи банківської системи 2014 р., у процесі якої багато відомих банків з комунальною часткою власності ліквідовані. Згодом розвиток банківської системи був спрямований у бік укрупнення та всебічної цифрової трансформації для доступу банківських послуг у будь-якій точці України, де є інтернет, тому питання створення комунальних банківських установ втратило актуальність.

2. Стан бюджетного фінансування інвестиційних проєктів

Спроможність громад до фінансування капітальних, зокрема інвестиційних видатків, зросла після початку реформи бюджетної децентралізації. Так, за даними (Чернишов, 2021), за 5 років реформи капітальні видатки місцевих бюджетів збільшились у понад 60% і за 2020 р. становили 96.8 млрд грн, що на 5.6 млрд грн більше, ніж у 2018 р. та на 64.6 млрд грн більше, ніж у 2015 р. У 2021 р. видатки спеціального фонду у структурі місцевих бюджетів досягнули позначки майже у 30%. Але війна змусила скоротити такі видатки до 12.9% у структурі доходів і до 10.2% у структурі видатків місцевих бюджетів (Онищук, 2023). Фінансування громадами капітальних видатків під час війни значною мірою зумовлено зростанням надходжень від ПДФО в тих громадах, де зареєстровані військові частини. Так, у 2022 р. і за 9 місяців 2023 р. місцеві бюджети мали профіцит. За перше півріччя 2023 р. профіцит місцевих бюджетів становив 64.5 млрд грн (Гайдай, 2023). Якщо не брати до уваги кредитування та фінансування, обсяг доходів місцевих бюджетів за 2022 р. перевищив обсяг видатків, а частка трансфертів з державного бюджету скоротилась. Частка місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету (без трансфертів) зросла до 24.4% і це найвище значення з 2017 р. Тому фінансова спроможність у місцевих бюджетів менш постраждалих від повномасштабного вторгнення

громад є, питання лише у пріоритетності розподілу бюджетних видатків. Проте через високий суспільний резонанс щодо доцільності фінансування зокрема благоустрою під час війни, у жовтні 2023 р. надходження від військового ПДФО централізовано в державному бюджеті.

Робота щодо залучення коштів міжнародних фінансових інституцій та урядів іноземних країн для фінансового забезпечення інфраструктурних проєктів на рівні громад ведеться за участі центральних органів виконавчої влади. Результатом цієї роботи є укладання довгострокових кредитних угод на вигідних для громад умовах. Воєнний стан не припинив співпрацю України з міжнародними кредиторами. Результати співпраці надано в таблиці, з якої видно, що протягом 2022–2024 рр. міжнародні фінансові інституції та уряди закордонних країн надавали і надають кредити на 14 інвестиційних проєктів розвитку інфраструктури громад, причому проєкт з відновлення інфраструктури тепло- і водопостачання Миколаєва та Чернівців фінансувався чотирма кредиторами, проєкт добудови метрополітенів у Дніпрі й Харкові – двома. З початком повномасштабного вторгнення кредитування проєктів на сході призупинилось. Примітно значне зростання (а саме у 5 разів, або на 565%) загальних обсягів кредитування інфраструктури України у 2023 р. У 2024 р. планові обсяги кредитування інфраструктури громад скорочені на 63.4%, проте ці обсяги залишаються більшими за обсягами 2022 р. майже в півтора раза.

Таблиця

Міжнародні кредити, що залучаються державою до спеціального фонду Державного бюджету України на 2022–2024 рр. для реалізації інвестиційних проєктів

Кредитор	Проєкт	Загальний обсяг інвестицій	Програма	Обсяги залучення позики, млн грн		
				2022	2023	2024 (план)
МБРР	Проєкт розвитку міської інфраструктури II	326.6 млн дол. США	Впровадження та координація заходів проєкту	60.9	26.7	23
			Розвиток міської інфраструктури та заходи в секторі централізованого теплопостачання, водопостачання у Миколаєві та Чернівцях	949.6	5018.5	1915.5
			Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на відновлення об'єктів критичної інфраструктури	–	–	519.5
	"Підвищення енергоефективності в секторі централізованого теплопостачання України"	205 млн дол. США	Розвиток міської інфраструктури та заходи в секторі централізованого теплопостачання, водопостачання у Миколаєві та Чернівцях	949.6	225	31.6
			Впровадження та координація заходів проєкту	23.3	16.4	4.16

	"Східна Україна: возз'єднання, відновлення та відродження (Проект 3В)"	100 млн дол. США	Розвиток інфраструктури сільського господарства у Луганській області	30	–	–
ЄБРР	"Завершення будівництва метрополітену у м. Дніпропетровську"	152 млн євро	Субвенція з Державного бюджету до бюджету Дніпровської міської територіальної громади на завершення будівництва метрополітену у м. Дніпро	684.4	229.1	55
	"Подовження третьої лінії метрополітену у м. Харків"	160 млн євро	Субвенція з Державного бюджету до бюджету Харківської міської територіальної громади на подовження третьої лінії метрополітену у м. Харкові	303.3	76.2	502.5
	"Надзвичайна кредитна програма для відновлення України"	200 млн євро	Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на реалізацію проєкту в рамках програми	–	1703.4	2360.2
ЄІБ	"Програма розвитку муніципальної інфраструктури України"	400 млн євро	Програма розвитку муніципальної інфраструктури	500	4661.8	2534.5
			Впровадження та координація заходів проєкту	9.3	15.1	15.1
	"Розвиток системи водопостачання та водовідведення в м. Миколаїв"	15.54 млн євро	Розвиток міської інфраструктури та заходи в секторі централізованого теплопостачання, водопостачання у Миколаєві та Чернівцях	102.6	241.9	353.8
	"Програма з відновлення України"	340 млн євро	Субвенція з Державного бюджету місцевим бюджетам на реалізацію проєктів у рамках програми	502.7	5292	4499
	"Розвиток міського пасажирського транспорту в містах країни"	400 млн євро	Розвиток міського пасажирського транспорту в містах України	1006	6226.6	3528.1
	"Завершення будівництва метрополітену у м. Дніпропетровську"	152 млн євро	Субвенція з державного бюджету до бюджету Дніпровської міської територіальної громади на завершення будівництва метрополітену у м. Дніпро	460.3	2290.9	494.1
	"Подовження третьої лінії метрополітену у м. Харків"	160 млн євро	Субвенція з державного бюджету до бюджету Харківської міської територіальної громади на подовження третьої лінії метрополітену у м. Харків	10	755.3	219.5
Кредитна установа для відбудови	Проєкт муніципального водного господарства в м. Чернівці	стадія 1 – 17 млн євро;	Розвиток міської інфраструктури та заходи в секторі централізованого теплопостачання, водопостачання у Миколаєві та Чернівцях	219.6	543	696.7
		стадія 2 – 21.55 млн євро				
	"Енергоефективність у громадах"	25.5 млн євро	Енергоефективність громадських будівель в Україні	86.7	257	338
Японське агентство міжнародного співробітництва	"Реконструкція споруд очистки стічних каналізаційних вод і будівництво технологічної лінії з обробки та утилізації осадів Борницької станції аерації"	108 193 млн йєн	Розвиток міського водопостачання	132.8	10.2	10.2

Закінчення таблиці

Уряд Французької Республіки	Проект з постачання питної води у м. Маріуполь	64 млн євро	Реалізація проекту з постачання питної води у м. Маріуполь	150	–	–
	Проект з покращення водопостачання у м. Київ	70 млн євро	Розвиток міського водопостачання	100	1118.3	89.6
	Проект покращення постачання питної води в Луганській області	70 млн євро	Реалізація інвестиційного проекту з постачання питної води в Луганській області	59.4	–	–
	<i>Усього за рік</i>			25 537	169 956	62 159.7

Джерело: узагальнено автором за даними (Мінфін, б. д.).

Частка інфраструктурних кредитів громадам серед усіх міжнародних програм фінансової підтримки за аналізований період помітно зросла. Так, якщо у 2022 р. на фінансування інфраструктури громад планувалося виділити 13.65% коштів міжнародних партнерів, то у 2023 р. ця частка становила вже 16%, а у 2024 р. має зрости до 28.3% у загальному обсязі фінансування. Хоча в абсолютному значенні у 2024 р. планується профінансувати проєктів на 17.6 млрд грн, що на 9.6 млрд менше, ніж у 2023 р., коли на фінансування інфраструктури міжнародними кредиторами виділено 27.2 млрд грн.

3. Перспективні програми фінансового забезпечення інфраструктурних проєктів

Кредитні програми міжнародних і національних фінансових організацій реалізуються зазвичай з метою забезпечення досягнення стратегічних цілей сталого розвитку (*SDG*), зокрема цілей 6 – Чиста вода та належні санітарні умови, 7 – відновлювана енергія, 11 – сталий розвиток міст та спільнот, 12 – відповідальне споживання, 13 – боротьба зі зміною клімату, 15 – збереження екосистеми суходолу. Прикладом можуть слугувати кредити Північної екологічної фінансової корпорації НЕФКО, заснованої в 1990 р. країнами Північного регіону і реалізує екологічні проєкти у країнах Центральної та Східної Європи. НЕФКО фінансує проєкти, спрямовані на покращення стану довкілля і забезпечують економічну ефективність. Вона співпрацює з низкою фінансових організацій, а також управляє фондами від імені інших організацій, що забезпечують ресурсами екологічні проєкти, включаючи Європейську комісію та уряди Північних країн. В Україні завдяки НЕФКО фінансуються дві програми: "Чисте виробництво" та "Еко-ефективність". Відповідно до кредитних програм фінансується лише модернізація наявних об'єктів, причому внесок позичальника має

становити не менше за 10%. Кошти, отримані від економії, що досягатиметься внаслідок підвищення енергоефективності будівель та заощадження ресурсів, використовуються як джерело погашення позик.

Комунальний сектор кредитується за програмою "Еко-ефективність". Мінімальний розмір кредиту – 350 тис. грн, максимальний – 3 млн грн. Граничний термін кредитування становить 8 років. За програмою "Чисте виробництво" кредитуються як комунальні, так і приватні підприємства для здійснення заходів щодо покращення використання природних ресурсів.

До початку повномасштабного вторгнення НЕФКО в Україні профінансувала 320 проєктів, через що в понад 420 будинків комунальної власності проведено енергомодернізацію (Мінфін, 2014).

Як зазначає Колосова (2022), найбільша активність кредитування за програмами НЕФКО спостерігалася протягом 2013–2018 рр. За цей час компанією профінансовано кредитів на 86 млн євро, грантів – на 26 млн євро. Сума місцевого співфінансування за програмами НЕФКО становила 118 млн євро, тобто 51%. Проте за 2019–2022 рр. до початку повномасштабного вторгнення корпорація НЕФКО призупинила реалізацію проєктів у 18 містах, унаслідок чого Україна недоотримала близько 20% інвестицій і втратила близько 35 млн євро. Разом з цим втрачено або не надано грантові кошти, завдяки яким фінансувалася підготовка цих проєктів і відповідно громадами втрачено близько 160 млн грн на рік економії, що могла бути досягнута від реалізації проєктів. Однією з причин нереалізованих проєктів у корпорації вказували бюрократичні перепони, непослідовність місцевої влади й відсутність кваліфікованих фахівців.

У липні 2022 р. корпорація НЕФКО започаткувала в Україні програму *Nefco Green Recovery*, спрямовану на довгострокову діяльність з ековідновлення громад, що постраждали від наслідків бойових дій. Програма розпочата разом зі скандинавськими, європейськими та міжнародними донорами та установами. НЕФКО працює безпосередньо з громадами та допомагає їм планувати та фінансувати стійке відновлення. Внески на наявні об'єкти та ініціативи, якими керує НЕФКО, можуть бути перепрофільовані для нової програми з огляду на нагальну потребу у відновленні та доповнені новими ініціативами та внесками. Програма доступна на постійній основі та надаватиме фінансову та технічну допомогу громадам для різноманітних проєктів ремонту та реконструкції, що будуть виконані екологічно безпечним способом, а також підтримуватиме їх у розробці місцевих планів зеленого відновлення. Першими учасниками програми стали ЄС, Данія, Фінляндія, Норвегія та Швеція.

Недоліком механізмів фінансування через НЕФКО є відтермінування економічного ефекту від реалізації проєктів через те, що суму економії на комунальних платежах замовник послуги тривалий

період часу сплачуватиме корпорації НЕФКО. Використання НЕФКО механізмів фінансування та їх поєднання є обмеженими за об'єктами застосування, проте ці механізми дають змогу модернізувати та врешті капіталізувати саме ті інфраструктурні проекти, що часто є найбільшим фінансовим тягарем для місцевих бюджетів.

Висновки

Кризові умови, в яких опинилася країна, потребують пошуку оптимальних форм фінансування капітальних інвестицій на відновлення інфраструктури. Перманентні загрози та ризики, нерівномірність наявності власних джерел фінансування серед територіальних громад, зміни державної політики щодо фінансової децентралізації в умовах воєнного стану загострюють цю актуальну проблему. Безумовно позитивним явищем є збереження спроможності до фінансування інфраструктури в багатьох громадах центральної та західної частин країни, проте першочерговими потребами наразі залишається безпека й оборона. Тому органам місцевого самоврядування варто фінансувати лише ті проекти, що безпосередньо пов'язані з цими потребами та з першочерговими потребами життєзабезпечення громади.

Вибір комбінованих форм фінансового забезпечення відновлення інфраструктури вважаємо найперспективнішим, оскільки присутність оплатних і поворотних джерел у структурі фінансування спонукатиме громади до пошуку шляхів зростання власної дохідної бази, розширить горизонти міжнародного партнерства, посилить інституційну спроможність до залучення зовнішнього іноземного капіталу.

Продовження фінансування міжнародними донорами інфраструктурних проектів навіть у тих регіонах країни, що знаходяться близько до лінії зіткнення, свідчить про впевненість міжнародних партнерів у позитивному завершенні військових дій для України, що також можна вважати позитивним сигналом. Варто зауважити, що скорочення планового фінансування міжнародними донорами у 2024 р. не можна вважати ознакою зменшення міжнародної підтримки загалом, оскільки у статті наведені дані лише щодо коштів, які проходять через Державний бюджет. Локальні грантові та кредитні програми підтримки місцевого економічного розвитку, зокрема і в частині інфраструктури, тривають. Прикладом може бути грантова програма від Єврокомісії "Мери за економічне зростання" (*M4EG*), що діє в Україні з 2017 р., не припинилась з початком повномасштабного вторгнення і спрямована на фінансування інфраструктури у громадах разом із заходами підтримки місцевого бізнесу.

Фінансове забезпечення інфраструктурних проектів в умовах воєнного стану, безумовно, пов'язано зі значними ризиками, тому подальші наукові розвідки будуть присвячені пошуку оптимальних шляхів управління ними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

REFERENCES

<p>Bagatska, K. V., & Matusova O. M. (2021). Financing of capital investments in insuring economic security of non-financials corporations in Ukraine. <i>Public security and public order</i>, (26), 6–16.</p>	<p>Bagatska, K. V., & Matusova O. M. (2021). Financing of capital investments in insuring economic security of non-financials corporations in Ukraine. <i>Public security and public order</i>, (26), 6–16.</p>
<p>Бахур, Н. (2021). <i>Розширення можливостей залучення коштів для розвитку шляхом емісії облігацій місцевих позик</i>. Національний інститут стратегічних досліджень: Центр регіональних досліджень. https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-08/obligatsii-mistsevyyh-pozyk.pdf</p>	<p>Bakhur, N. (2021). <i>Expanding opportunities to attract funds for development through the issuance of local loan bonds</i>. National Institute of Strategic Studies: Center for Regional Studies. https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-08/obligatsii-mistsevyyh-pozyk.pdf</p>
<p>Бистряков, І. К., Клиновий, Д. В. & Петровська, І. О. (2023). <i>Механізм фінансування реконструктивного розвитку критичної інфраструктури</i>. Національний інститут стратегічних досліджень. https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-12/tezi-gch_gotove_final_28.pdf</p>	<p>Bystryakov, I., Klynovyi, D., & Petrov'ska, I. (2023). <i>Financing mechanism for reconstructive development of critical infrastructure</i>. National Institute of Strategic Studies. https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-12/tezi-gch_gotove_final_28.pdf</p>
<p>Василик, О. Д. (2000). <i>Теорія фінансів</i>. НІОС.</p>	<p>Vasylyk, O. D. (2000). <i>Theory of Finance</i>. NIOS.</p>
<p>Гайдай, Ю. (2023). <i>Мільярди в місцевих бюджетах: за чий кошт місцева влада закуповує барабани в укриття</i>. Центр Економічних стратегій. https://ces.org.ua/milyardi-v-miscevih-byudzhetah-za-chij-kosht-misceva-vlada-zakupovu%D1%94-barabani-v-ukrityta/</p>	<p>Gaidai, Y. (2023). <i>Billions in local budgets: at whose expense do local authorities purchase drums for shelters</i>. Center for Economic Strategies. https://ces.org.ua/milyardi-v-miscevih-byudzhetah-za-chij-kosht-misceva-vlada-zakupovu%D1%94-barabani-v-ukrityta/</p>
<p>Дорошенко, С. (2013). Механізми фінансування державно-приватного партнерства. <i>Держава та регіони. Серія: державне управління</i>, 1(41), 60–66.</p>	<p>Doroshenko, S. (2013). Financing mechanisms of public-private partnership. <i>State and Regions. Series: public administration</i>, 1(41), 60–66.</p>
<p>Жадан, Т. А., Назаренко, В. В., & Токарев О. О. (2020). <i>Аналіз сучасного стану та тенденцій розвитку основних засобів промислових підприємств України</i>. Цифровий репозиторій ХНУМГ ім. Бекетова. https://eprints.kname.edu.ua/57723/1/%D0%9A%D0%9E%D0%9D%D0%A4%D0%95%D0%A0%D0%95%D0%9D%D0%A6%D0%98%D0%AF%20%D0%A2%D0%95%D0%97%D0%98%D0%A1%D0%AB%202020%281%29-96-101.pdf</p>	<p>Zhadan, T. A., Nazarenko V. V., & Tokarev O. O. (2020). <i>Analysis of the current state and trends in the development of fixed assets of industrial enterprises of Ukraine</i>. Digital repository of KhNUCH named after Beketova. https://eprints.kname.edu.ua/57723/1/%D0%9A%D0%9E%D0%9D%D0%A4%D0%95%D0%A0%D0%95%D0%9D%D0%A6%D0%98%D0%AF%20%D0%A2%D0%95%D0%97%D0%98%D0%A1%D0%AB%202020%281%29-96-101.pdf</p>
<p>Закон України "Про державно-приватне партнерство" № 2404-VI (2023). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17#Text</p>	<p>Law of Ukraine "On Public-Private Partnership" № 2404-VI (2023). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17#Text</p>
<p>Закон України "Про ринки капіталу та організовані товарні ринки" № 738-IX. (2020). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text</p>	<p>Law of Ukraine "On Capital Markets and Organized Commodity Markets" No. 738-IX. (2020). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text</p>
<p>Кириленко, О. П., & Максимчук, О. С. (2019). Капітальні інвестиції з місцевих бюджетів: сучасна практика та перспективи удосконалення. <i>Інвестиції: практика та досвід</i>, (2), 5–11.</p>	<p>Kyrylenko, O. P., & Maksymchuk, O. S. (2019). Capital investments from local budgets: modern practice and prospects for improvement. <i>Investments: practice and experience</i>, (2), 5–11.</p>
<p>Кірейцев, Г. Г. (2002). <i>Фінансовий менеджмент</i>.</p>	<p>Kireitsev, H. H. (2002). <i>Financial management</i>.</p>

2-ге вид. ЦУЛ.	2nd ed. TSUL.
Кірейцев, Г., Александрова, М., & Маслова, С. (2001). <i>Гроші, фінанси, кредит</i> . ЖІТІ.	Kireitsev, H., Aleksandrova, M., & Maslova, S. (2001). <i>Money, Finance, Credit</i> . ZHITI.
Козак, В. І., & Москвін, С. О. (2017). <i>Емісія облігацій комунальних підприємств та місцевих позик: практичний посібник</i> . DESPRO.	Kozak, V. I., & Moskvina, S. O. (2017). <i>Issue of municipal bonds and local loans: a practical guide</i> . DESPRO.
Колосова, В. (2022). <i>Співпраця НЕФКО з Україною: стан і проблеми</i> . Національний інститут стратегічних досліджень: Центр зовнішньополітичних досліджень, 4. https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-04/nefko.pdf	Kolosova, V. (2022). <i>Cooperation between NEFCO and Ukraine: status and problems</i> . National Institute of Strategic Studies: Center for Foreign Policy Studies, 4. https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-04/nefko.pdf
Кудря Я. В. (2017). <i>Модернізація основного капіталу у системі забезпечення технічного розвитку промислових підприємств</i> . ДУ "Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долишнього НАН України".	Kudria, Ja. V. (2017). <i>Modernization of fixed capital in the system of ensuring technical development of industrial enterprises</i> . SU "Institute of Regional Studies named after E. Dolishnyi National Academy of Sciences of Ukraine".
Кудряшов, В. П. (2022). Фінансування інфраструктури в період подолання наслідків війни. <i>Фінанси України</i> , (4), 46–66.	Kudryashov, V. P. (2022). Infrastructure financing in the period of overcoming the consequences of the war. <i>Finances of Ukraine</i> , (4), 46–66.
Малиняк, Б. С., Кириленко, О. П., Горин, В. П., & Дерлиця, А. Ю. (2021). Екзогенні детермінанти публічних витрат у сучасному глобалізованому світі. <i>Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики</i> , 6(41), 572–581.	Malyniak, B., Kyrylenko, O., Horyn, V., & Derlytsia, A. (2021). Exogenous determinants of public spending in the modern globalized world. <i>Financial and Credit activities: Problems of Theory and Practice</i> , 6(41), 572–581.
Михайленко, О. В., & Бородій, Д. А. (2019). Аналіз стану основних засобів підприємств харчової промисловості. <i>Інфраструктура ринку</i> , (32), 403–407. http://www.marketinfr.od.ua/journals/2019/32_2019_ukr/61.pdf	Mikhailenko, O., & Borodii, D. (2019). Analysis of the Fixed Assets state of Food industry enterprises. <i>Market infrastructure</i> , (32), 403–407. http://www.marketinfr.od.ua/journals/2019/32_2019_ukr/61.pdf
Мінфін. (2014). <i>Діяльність НЕФКО</i> . https://mof.gov.ua/uk/news/dijalnist-nefko (взято 25.03.2024 р.)	MinFin. (2014). <i>Activities of NEFCO</i> . https://mof.gov.ua/uk/news/dijalnist-nefko (access 25.03.2024 p.)
Мінфін. (б. д.). <i>Інформація Міністерства фінансів України про виконання Державного бюджету України</i> . https://mof.gov.ua/uk/budget_2023-582 (взято 20.03.2024).	MinFin. (n. d.). <i>Information from the Ministry of Finance of Ukraine on the implementation of the State Budget of Ukraine</i> . https://mof.gov.ua/uk/budget_2023-582 (access 20.03.2024).
НКЦПФР. (2024). <i>Державний реєстр випуску цінних паперів</i> . https://www.nssmc.gov.ua/derzhavnyi-reiestr-vypuskiv-tsinnykh-paperiv/#tab-1	NSSMC. (2024). <i>State register of securities issuance</i> . https://www.nssmc.gov.ua/derzhavnyi-reiestr-vypuskiv-tsinnykh-paperiv/#tab-1
Онищук, І. (2023). <i>Аналіз виконання місцевих бюджетів за 2022 рік</i> . Децентралізація. https://decentralization.gov.ua/news/16105	Onyshchuk, I. (2023). <i>Analysis of the implementation of local budgets for 2022</i> . Decentralization. https://decentralization.gov.ua/news/16105
Опарін, В. М. (2005). <i>Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти)</i> . КНЕУ.	Oparin, V. M. (2005). <i>Financial system of Ukraine (theoretical and methodological aspects)</i> . KNEU.
Парубець О.М., Пальоха О.В., & Сугоняко Д.О. (2016). Еволюція розвитку системи комунального кредитування в Україні. <i>Економіка. Фінанси. Право</i> , 11(5), 17–20.	Parubets, O. M., Paljoza, O. V., & Sugonyako, D. O. (2016). The evolution of the development of the communal lending system in Ukraine. <i>Economy. Finance. Law</i> , 11(5), 17–20.
Парубець, О., Сугоняко, Д., & Краснянська, Ю. (2017). Напрями вдосконалення механізму фінансування житлово-комунального господарства України. <i>Східна Європа: економіка, бізнес та управління</i> , 1(1), 1–10.	Parubets, O., Sugonyako, D., & Krasnyanska, Yu. (2017). Directions for improving the housing and communal services financing mechanism of Ukraine. <i>Eastern Europe: Economics, Business and Management</i> , 1(1), 1–10.

<i>бізнес та управління</i> , 3(08), 302–306.	<i>and Management</i> , 3(08), 302–306.
Репіч, Т. А., & Булеховець А. М. (2021). Сучасний стан розвитку транспортної інфраструктури України. <i>Молодий вчений</i> , 1(89). https://molodyi-vchenyi.ua/index.php/journal/article/view/155	Repich, T. A., & Bulekhovets, A. M. (2021). The current state of development of the transport infrastructure of Ukraine. <i>Young scientist</i> , 1(89). https://molodyi-vchenyi.ua/index.php/journal/article/view/155
Рішення НКЦПФР "Положення про порядок емісії облігацій внутрішніх місцевих позик та їх обігу" № 391 (2018). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0808-18#Text	The decision of the NSSMC "Regulations on the procedure for issuing bonds of domestic local loans and their circulation" № 391 (2018). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0808-18#Text
Чернишов, О. (2021). <i>Капітальні видатки місцевих бюджетів за сім років реформи зросли на понад 60%</i> . Урядовий портал. https://www.kmu.gov.ua/news/oleksij-chernishov-pro-uspilhi-decentralizaciyi-kapitalni-vidatki-miscevih-byudzhativ-za-sim-rokiv-reformi-zrosli-na-ponad-60	Chernyshov, O. (2021). <i>Capital expenditures of local budgets increased by more than 60% during the seven years of the reform</i> . Government portal. https://www.kmu.gov.ua/news/oleksij-chernishov-pro-uspilhi-decentralizaciyi-kapitalni-vidatki-miscevih-byudzhativ-za-sim-rokiv-reformi-zrosli-na-ponad-60

Конфлікт інтересів. Автор заявляє, що не має фінансових чи нефінансових конфліктів інтересів щодо цієї публікації; не має відносин із державними органами, комерційними або некомерційними організаціями, які могли б бути зацікавлені у поданні цієї точки зору. З огляду на те, що автор працює в установі, яка є видавцем журналу, що може зумовити потенційний конфлікт або підозру в упередженості, остаточне рішення про публікацію цієї статті (включно з вибором рецензентів та редакторів) приймалося тими членами редколегії, які не пов'язані з цією установою.

Автор не отримувала прямого фінансування для цього дослідження.

Багацька К. Фінансове забезпечення інфраструктурних проєктів у територіальних громадах. *Scientia fructuosa*. 2024. № 3. С. 88–104. [https://doi.org/10.31617/1.2024\(155\)06](https://doi.org/10.31617/1.2024(155)06)

*Надійшла до редакції 02.04.2024.
Отримано після доопрацювання 17.04.2024.
Прийнято до друку 19.04.2024.
Публікація онлайн 11.06.2024.*